

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΠΑΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΕΨΗ-ΜΑΘΗΜΑ
ΣΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΝΕΩΝ ΑΥΛΩΝΑ

Πέμπτη, 3 Μαΐου 2012

ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ: ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΚΟΛΛΙΑ, ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΟΝΤΟΥ, ΙΟΛΗ-ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΓΕΡΟΠΑΝΟΥ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΜΑΚΡΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΤΕΝΤΕΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ

Την Πέμπτη 3 Μαΐου 2012 πραγματοποιήθηκε για τρίτη συνεχή χρονιά, η εκπαιδευτική επίσκεψη-μάθημα των πρωτοετών φοιτητών του Π.Μ.Σ. "Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπιση της" στο Γυμνάσιο-Λύκειο του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), με πρωτοβουλία της Καθηγήτριας και Διευθύντριας του κ. Χριστίνας Ζαραφώνιτου και με την πρόθυμη συνεργασία του Διευθυντή του Γυμνασίου-Λυκείου του ΕΚΚΝΑ, κ. Πέτρου Δαμιανού.

Με την άφιξή μας στο χώρο των καταστήματος κράτησης νέων, μας προκάλεσε ιδιαίτερη εντύπωση η αντίφαση μεταξύ του επιβλητικού κτιρίου της φυλακής και του φυσικού περιβάλλοντος της δασικής ζώνης που το περιβάλλει, που τόνιζε ακόμα περισσότερο το αίσθημα στέρησης της ελευθερίας. Μετά τους καθιερωμένους ελέγχους στην είσοδο και με την καθοδήγηση του κ. Δαμιανού, Διευθυντή του Γυμνασίου-Λυκείου του ΕΚΚΝΑ, οδηγηθήκαμε στο χώρο του σχολείου και σε μια αίθουσα που είχε προετοιμαστεί κατάλληλα για τη διεξαγωγή του κοινού μαθήματος. Κατά την είσοδό μας στο χώρο της Διοίκησης, μας υποδέχθηκε η Διευθύντρια του ΕΚΚΝΑ κ.Μπούκη, η οποία επισήμανε την αναγκαιότητα συνεργασίας της ακαδημαϊκής κοινότητας με το σωφρονιστικό πλαίσιο.

Ο αριθμός των παιδιών που παρευρέθησαν στη συνάντηση-μάθημα ήταν κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αναμενόμενο, κάτι που προκάλεσε ενθουσιασμό τόσο σε εμάς όσο και στους καθηγητές. Οι πρώτες στιγμές της συνύπαρξής μας με τους μαθητές του ΕΚΚΝΑ, χαρακτηρίστηκαν από ένα κλίμα αμηχανίας αλλά και αγωνίας για την εξέλιξη της συνάντησης. Οι όποιες απορίες και παρανοήσεις σχετικά με το ρόλο και το περιεχόμενο της επιστημονικής ιδιότητας του εγκληματολόγου εν γένει, διευκρινίστηκαν εύστοχα και κατανοητά από την κ. Ζαραφώνιτου, η οποία γνωστοποίησε στους εγκλείστους το σκοπό της επισκέψεώς μας, που είναι συνυφασμένος με τον ρόλο του κοινωνικού επιστήμονα.

Η πρώτη εισήγηση, από πλευράς του Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας, αφορούσε τη «φαινομενολογία της ενδοσχολικής βίας» (Πηνελόπη Κόλλια, Αφροδίτη Κοντού και Ιόλη-Αικατερίνη Γεροπάνου), και στο πλαίσιο αυτό, επιχειρήθηκε, αρχικά, η εννοιολογική οριοθέτηση του φαινομένου και οι διαστάσεις του. Σύμφωνα με τον ορισμό του Olweus, πρόκειται για την επαναλαμβανόμενη υποβολή ενός μαθητή σε αρνητικές καταστάσεις

(φόβος, ανησυχία) από έναν ή περισσότερους συμμαθητές του.¹ Στη συνέχεια έγινε μια αναφορά στις μορφές που μπορεί της σχολικής βίας όπως η σωματική, η λεκτική, η σεξουαλική, η συναισθηματική και ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός², ενώ το δεύτερο τμήμα της εισήγησης, εστίασε στα χαρακτηριστικά εκείνα, που συγκεντρώνουν τα παιδιά που εμπλέκονται σε περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε, στο πλαίσιο αυτό, στην εναλλαγή των ρόλων μεταξύ δράστη-θύματος, που είναι ενδεικτική της διεύρυνσης του κύκλου της βίας. Συνακόλουθη και αναπόσπαστο κομμάτι με τα προλεγόμενα, ήταν η αναφορά και στους παράγοντες που οδηγούν ένα παιδί στην εμπλοκή του στην ενδοσχολική βία, όπως απορρέουν από τη διεθνή βιβλιογραφία και έρευνα³. Η πρώτη παρουσίαση ολοκληρώθηκε με την αναφορά στον ρόλο του εκπαιδευτικού στα περιστατικά ενδοσχολικής βίας και εκφοβισμού, τα οποία είναι φαινόμενα που έχουν σοβαρές και καθοριστικές συνέπειες στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού-θύματος. Η αντιμετώπιση του φαινομένου απαιτεί συστηματική πρόληψη και υιοθέτηση πολιτικών που θα συμβάλουν στην εξάλειψή του.

Το μάθημα συνεχίστηκε, αυτή τη φορά μέσα από το λόγο των μαθητών του ΕΚΚΝΑ, οι οποίοι παρουσίασαν τις εκθέσεις που είχαν δουλέψει ομαδικά και είχαν ως κεντρικό άξονα τη σημασία του σχολείου, όπως αυτό προσλαμβάνεται από τους ίδιους. Οι εκθέσεις δομήθηκαν πάνω στο έργο του Παπανούτσου «Το δίκαιο της πυγμής», σε συνεργασία με τη φιλόλογό τους κ.Τυράσκη και είχαν να επιδείξουν διαφορετικές οπτικές γωνίες και χαρακτηρισμούς για το τι είναι σχολείο για τους μαθητές-εγκλειστούς. Σημαντική ήταν και η συμβολή της καθηγήτριας Αγγλικών κ.Σαμαρά η οποία συνέβαλε στη διευκόλυνση της επικοινωνίας με τους μαθητές που δεν χειρίζονταν καλά την ελληνική γλώσσα. Η διαφορετικότητα και η ποικιλία αυτών των απόψεων, συνοδευόταν συχνά και από τη συναισθηματική φόρτιση των λέξεων και την ευστοχία των χαρακτηρισμών που έδινε κάθε ένας από τους μαθητές. Χαρακτηριστικά και αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα αποτελούν οι αναφορές των μαθητών στο σχολείο ως «*γυάλα με καθαρό αέρα*», «*απόδραση*», «*κάτι που δίνει αξία στα όνειρα για το μέλλον*».

Αναμφισβήτητο το συμπέρασμα που απορρέει από τις απόψεις του είναι πως το σχολείο αποτελεί το μέσο διαφυγής από τη θλιβερή καθημερινότητα της φυλακής, εφόσον τους αφήνει μια «γεύση ελευθερίας» και όσο διαρκούν οι διδακτικές ώρες, διαρκεί και η ιδιότητα του μαθητή που τους επιτρέπει να είναι ισότιμοι κάθε μαθητή στην κοινωνία μας.

Η δεύτερη ενότητα του μαθήματος ξεκίνησε με την εισήγηση από πλευράς Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας σχετικά με τα «*μέτρα γενικής κοινωνικής πρόληψης της παραβατικότητας ανηλίκων*» (Γιώργος Ντέντες). Στο πλαίσιο της πρόληψης και αντιμετώπισης των

¹ Olweus D., (1993). *Understanding children's worlds: Bullying at school. What we know and we can do*. Oxford: Blackwell Publishing

² Αρτινοπούλου Β., (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση: Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ.27

³ British Council. (2008). *New research gives children view of schools in Europe*, διαθέσιμο στο www.britishcouncil.org/europe_press_release-290208-2.doc, τελευταία επίσκεψη στις 11/1/2012

προβλημάτων της νεανικής παραβατικότητας επιχειρήθηκε η τριμερής διάκριση των επιπέδων πρόληψης στη βάση της διαβάθμισής τους ανάλογα με την ιδιαιτερότητα κάθε περίπτωσης. Επιπλέον, ενισχυμένος ανέκυψε ο ρόλος της γενικής κοινωνικής πρόληψης, όπως η λήψη μέτρων για την ομαλότερη κοινωνικοποίηση των ανηλίκων, η έγκυρη παρέμβαση στις οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες και συγκυρίες που διευκολύνουν το πέρασμα των νέων στην παραβατική συμπεριφορά, ο κρίσιμος κοινωνικοποιητικός ρόλος του σχολείου, η αποφυγή του στιγματισμού του ανηλίκου παραβάτη, ο θεσμός της κοινωφελούς εργασίας ως εναλλακτικού μέτρου αποκαταστατικής δικαιοσύνης, κ.ά.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως κάθε μέτρο γενικής κοινωνικής πρόληψης αποτελεί αναγκαίο κομμάτι αυτού που ονομάζουμε αντεγκληματική πολιτική. Επομένως, ο ρόλος της πρόληψης στον ευρύτερο τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής είναι καθοριστικός και, προφανώς, σημαντικότερος από αυτόν της καταστολής. Αυτό που ίσως αξίζει να θυμόμαστε είναι πως η αντιμετώπιση και η πρόληψη του φαινομένου, ως μέριμνα μιας ορθής αντεγκληματικής πολιτικής, είναι τόσο πιο επιτυχής, όσο πιο καθολική είναι η συμμετοχή όλων των φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών, όλων των θεσμών (οικογενειακών, εκπαιδευτικών, πολιτικών, οικονομικών) μα προπάντων η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, όλων μας, στην ιδέα μιας ανθρωπιστικής και, κατά το δυνατόν, εξατομικευμένης αντιμετώπισης. Μέσα σε ένα ταχύρυθμο μεταβαλλόμενο, δύσρυθμο και ανταγωνιστικό κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον, με τους γονείς να αφιερώνονται συχνά στην βιοποριστική εξασφάλιση, οι κίνδυνοι και οι απειλές για τους νέους μοιραία πολλαπλασιάζονται. Στο ίδιο περιβάλλον όταν μιλάμε για τον ανήλικο, έφηβο ή νεαρό παραβάτη, θα πρέπει να γνωρίζουμε αλλά και να τον ενημερώσουμε πως η συνειδητοποίηση και ανάληψη εκ μέρους του των ευθυνών που τού αναλογούν, μα προπαντός η θέληση να αλλάξει τη ζωή του δεν είναι βέβαια εύκολη υπόθεση. Είναι, ωστόσο, αναγκαία προϋπόθεση.

Η παρουσίαση του Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας για το επίκαιρο αυτό θέμα που αφορά σε μεγάλο βαθμό και τους μαθητές του ΕΚΚΝΑ, ολοκληρώθηκε με την αναφορά στο «ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων» (Γιώτα Μακρυσσοπούλου). Αποφασιστικά βήματα εκσυγχρονισμού, και προοδευτισμού για ένα πιο ανθρωπιστικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων, στη χώρα μας, αποτέλεσαν οι νόμοι 3689/2003 και 3860/2010. Αρχικά έγινε αναφορά στα όρια ποινικής ανηλικότητας, τα οποία καθορίζουν με τη σειρά τους την ποινική υπευθυνότητα ή ανευθυνότητα, ακολούθησε σύντομη απαρίθμηση των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων με ιδιαίτερη έμφαση, λόγω του καθοριστικού ρόλου στην κοινωνική προσαρμογή του νέου, στην κοινωφελή εργασία. Τονίστηκε η σημασία της εκπαίδευσης, το θεσμικό πλαίσιο εφαρμογής του στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων, καθώς και η δυνατότητα συνέχισης των σπουδών, με τη χορήγηση εκπαιδευτικών αδειών, με την υπογράμμιση τόσο των δικαιωμάτων των κρατουμένων όσο και των υποχρεώσεών τους για την δυνατότητα χορήγησής τους. Η εισήγηση αναφέρθηκε στα θεσμικά όργανα και το ρόλο τους στο τομέα της πρόληψης και επανένταξης, και ειδικότερα στο Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο για την Πρόληψη και

Αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων (Κ.Ε.Σ.Α.Θ.Ε.Α)⁴ (ν.3860/2010), στην ΕΠΑΝΟΔΟ καθώς και στην Υπηρεσία Επιμελητών ανηλίκων⁵.

Με την ολοκλήρωση των παραπάνω εισηγήσεων –που συνοδεύθηκαν από αντίστοιχες και ιδιαίτερα κατατοπιστικές προβολές power points- πραγματοποιήθηκε, με τη συμβολή των καθηγητών και των δύο τμημάτων (κ.Δαμιανού και κ.Ζαραφωνίτου αντίστοιχα), συζήτηση σχετική με τα θέματα που αναπτύχθηκαν και με κεντρικό στοιχείο, την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών σε σχολικό περιβάλλον και κυρίως στο περιβάλλον της φυλακής. Παρόλα αυτά, η συζήτηση επεκτάθηκε και σε ποικίλα ζητήματα που αφορούσαν άμεσα τον τρόπο αντιμετώπισης των νεαρών κρατουμένων από την ποινική δικαιοσύνη καθώς και τις συνθήκες κράτησής τους που χαρακτηρίστηκαν ως ιδιαίτερα αρνητικές. Συγκεκριμένα κρίθηκε επιτακτική η ανάγκη ύπαρξης ατομικών κελιών και κατ'επέκταση βελτίωσης των συνθηκών κράτησης των ανηλίκων κρατουμένων, έτσι ώστε η διαβίωση τους στο σωφρονιστικό κατάστημα να μην είναι ταπεινωτική και να αμβλύνονται οι δυσμενείς συνέπειες της στέρησης της ελευθερίας. Η πρόταση του κ.Δαμιανού για ατομικά κελιά, θεωρούμε ότι ανταποκρίνεται στον απώτερο στόχο της ποινής που είναι ο σωφρονισμός και η κοινωνική επανένταξη. Τα θέματα που απασχολούσαν εντονότερα τους νεαρούς εγκλείστους αφορούσαν την καταλληλότητα και την έκταση των ποινών. Η αλήθεια είναι ότι το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο προβλέπει μία σειρά από εξωιδρυματικά μέτρα μεταχείρισης του ανηλίκου αλλά η ανυπαρξία κατάλληλης υποδομής και η έλλειψη σωστά καταρτισμένου προσωπικού θέτει σε κίνδυνο ένα νόμο που έγινε με τις καλύτερες προθέσεις να μείνει στα χαρτιά⁶.

Σημαντικό θέμα που απασχόλησε, επίσης, τη συζήτηση ήταν το φαινόμενο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Η εθνικότητα-υπηκοότητα παραδέχτηκαν οι νεαροί κρατούμενοι, είναι το πρωταρχικό χαρακτηριστικό που λαμβάνεται υπόψη για την ένταξη σε μια ομάδα και από αυτή εξαρτάται η μεταχείριση από τους υπόλοιπους κρατούμενους. Στο σημείο αυτό οι παρεμβάσεις των μεταπτυχιακών φοιτητών επικεντρώθηκαν στην επισήμανση των αρνητικών συνεπειών παρόμοιων διακρίσεων που διχάζουν την ομάδα, κάνοντας τις συνθήκες διαβίωσης στη φυλακή ακόμα πιο επώδυνες.

Τέλος, οι νεαροί κρατούμενοι εξέφρασαν την απογοήτευσή τους σχετικά με παρεχόμενη από την πολιτεία αρωγή στους αποφυλακιζόμενους. Παραδέχονται ότι ακόμα και αν κατορθώσουν να βελτιωθούν μέσα από τον εγκλεισμό τους, οι συνθήκες της ζωής είναι τόσο

⁴ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Βελτιώσεις της Ποινικής Νομοθεσίας για τους ανήλικους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων », (Ν.3860/2010, άρθρο 12): www.ministryofjustice.gr

⁵ Πιτσελά Α. (2004). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σ.548

⁶ Μαγγανάς Α. , (Μάρτιος 2006). Κοινωνικές υπηρεσίες για ανήλικους: Ένας αποτελεσματικός τρόπος πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας. Η εμπειρία του Κεμπέκ, *Ποινική Δικαιοσύνη & Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ.12-17(12).

δυσβάσταχτες ώστε τους αναγκάζουν γρήγορα να επιστρέφουν σε παλιές, παράνομες αλλά 'δοκιμασμένες' συνήθειες.

Αξίζει, ωστόσο, να επιστημόνουμε την παρατήρηση του κ.Δαμιανού: «Τι είναι αυτό που κυρίως προκαλεί την επιθετικότητα σε ένα άτομο ή σε μια ομάδα?»

Είναι κυρίως ο φόβος για το άγνωστο. Μια αμυντική αντίδραση απέναντι σε οτιδήποτε συνοψίζει και εκπροσωπεί αυτό που θα αποκαλούσαμε ο «άλλος» ή ο «ξένος» για τις συνήθειές μας, τα πιστεύω μας και τελικά για εμάς τους ίδιους. Ενώ οτιδήποτε «ξένο» ακόμα κι αν δεν αποτελεί στην ουσία του πραγματική απειλή, συχνά το δαιμονοποιούμε. Γύρω από αυτή τη δαιμονοποίηση οι διαχωριστικές γραμμές βαθαινούν και το μανιχαϊστικό δίπολο, «καλό-κακό», «εμείς-αυτοί», γίνεται κανόνας και τρόπος. Και γνωρίζουμε πως η τάση αυτή δεν αφορά αποκλειστικά τη φυλακή. Αναπαράγεται –συνειδητά ή ασυνειδητά– και εκτός φυλακών, με τη διαφορά ότι «εντός των τειχών» το φαινόμενο μεγεθύνεται, ενίοτε, ανεξέλεγκτα.

Οι δυσχερείς όροι καθημερινής συμβίωσης, στο πλαίσιο των κλειστών καταστημάτων κράτησης, εντείνουν το φόβο πιθανής θυματοποίησης ή και απώλειας κάποιων «προνομίων». Κάτω από τέτοιες συνθήκες, ο πιο φοβισμένος μπορεί να γίνει και ο πιο επιθετικός. Πρόκειται για ένα 'φαύλο κύκλο'. Μέσα στη φυλακή, οι νεαροί κρατούμενοι έχουν πολλές δυσκολίες να αντιμετωπίσουν. Έχουν, όμως, και την 'ευκαιρία' να συνυπάρξουν δημιουργικά στο πλαίσιο του σχολείου, να συνεργαστούν και να συντονιστούν πέρα από τα όρια των διαφορών τους, της εθνικότητας, του χρώματος, της ιδεολογίας, να αποδομήσουν το φόβο τους για τους άλλους και να δεχτούν το διαφορετικό. Ας θυμηθούμε τα λόγια ενός μαθητή κατά τη συζήτηση:

«Απ' τα μικρά έρχονται τα μεγάλα. Προσπάθεια και αγώνας. Σεβασμός, εμπιστοσύνη, επικοινωνία, μαθαίνω να κατανοώ απόψεις, ακόμη και αν δεν συμφωνώ. Έχουμε ξεφύγει από τους νόμους της ζούγκλας»

Καθώς και ενός συμμαθητή του: *«Το σχολείο είναι σημαντικό για μένα. Είναι η οικογένεια που δεν είχα, οι συμμαθητές τα αδέρφια μου και οι καθηγητές οι γονείς μου... θέλω να έχω μια καλή ζωή...».*

Κλείνοντας θα θέλαμε να τονίσουμε ότι η επίσκεψη μας στο Γυμνάσιο - Λύκειο του ΕΚΚΝΑ ήταν από ένα από τα σημαντικότερα «μαθήματα» του Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας που έγινε στα πλαίσια του μαθήματος «Πόλη και εγκληματικότητα: Αίσθημα Ασφάλειας και Τιμωρητικότητα», καθώς η γνώση που αποκτήσαμε από την εμπειρία μας αυτή, ήταν μεγαλύτερη των προσδοκιών μας. Η συνεργασία που υπάρχει μεταξύ του Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας και του σχολείου του ΕΚΚΝΑ, είναι μια προσπάθεια που πρέπει να συνεχιστεί. Γι' αυτό και προσδοκούμε, ελπίζουμε και ευχόμαστε για μια ανάλογη συνεργασία στο μέλλον και είμαστε πρόθυμοι από την πλευρά μας να συμβάλουμε με κάθε τρόπο σ' αυτό.

Ευχή όλων μας είναι η Πολιτεία να λάβει σοβαρά υπόψη το ρόλο που πρέπει διαδραματίζει στην κοινωνική επανένταξη των ανήλικων εγκλείστων. Τα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων θα πρέπει να πάψουν να λειτουργούν ως «αποθήκες ανήλικων παραβατών», χωρίς κάποια ουσιαστική παρέμβαση για την πρόληψη της υποτροπής τους. Οι νέοι αυτοί με την έξοδο τους από τα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης έχουν δικαίωμα να προσδοκούν ένα μέλλον στο οποίο η εμπειρία της φυλάκισης θα ανήκει μια για πάντα στο παρελθόν. Για να γίνει αυτό εφικτό χρειάζεται συλλογική προσπάθεια και συνεργασία των επιστημόνων με τους θεσμικούς παράγοντες και ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας.

Τέλος, θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε ότι, παρά το άγχος μας για την εξέλιξη της συνάντησης, το αποτέλεσμα μας ικανοποίησε διότι δημιουργήθηκε ένας διάυλος επικοινωνίας με τους μαθητές-εγκλείστους, ο οποίος επέτρεψε την ανταλλαγή γνώσεων, εμπειριών και συναισθημάτων. Φαίνεται, από την εικόνα που μας μετέφερε και ο διευθυντής του Γυμνασίου-Λυκείου, κ.Δαμιανός, ότι αντίστοιχα θετική ήταν η εντύπωση που δημιουργήθηκε και στους μαθητές του, οι οποίοι επί δύο ώρες και πλέον παρέμειναν στην αίθουσα του μαθήματος, προτιμώντας να καθυστερήσουν ακόμη και το μεσημεριανό τους φαγητό προκειμένου να συνεχισθεί η συζήτηση μας.

Αναμφισβήτητα, πρόκειται για μια εμπειρία, που χάρις στην πρωτοβουλία της Καθηγήτριας κ.Χ.Ζαραφωνίτου, εμπλούτισε τις ακαδημαϊκές μας γνώσεις και αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο για τη μετέπειτα επαγγελματική μας κατάρτιση.